

УДК 72.012:72.014:72.021:72.03

DOI <https://doi.org/10.32782/uad.2025.3.10>

Новак Наталія Василівна,

кандидат архітектури,
доцент кафедри основ архітектурного проєктування
Харківського національного університету
міського господарства імені О.М. Бекетова
ORCID ID: 0000-0001-6209-4469
natalnova1@gmail.com

Мартиненко Анна Сергіївна,

кандидат архітектури,
доцент кафедри основ архітектурного проєктування
Харківського національного університету
міського господарства імені О.М. Бекетова
ORCID ID: 0009-0001-1266-4459
anna.martynenko@kname.edu.ua

ПОПЕРЕДНИКИ ТА ЛІДЕРИ ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОГО РУХУ (Р. ВЕНТУРІ, Ч. ДЖЕНКС, Р. БОФІЛЛ, М. ГРЕЙВЗ ТА ІНШ.)

Метою статті є концепції провідних майстрів постмодерністського руху. У статті зосереджено увагу на дослідженні становлення постмодернізму, яке пов'язане з творчістю нового покоління американських архітекторів кінця 1960–1970-х років. Лідери постмодерністського руху відкрили шлях для нових творчих пошуків і методів. Характерною рисою архітектури постмодернізму останньої третини XX століття стала поява нової образності, різноманітності авторських технік і почерків і пошук нових композицій, форм і просторових рішень. Незважаючи на відмінність у трактуваннях, в основі творчості лежав діалогічний художній метод, який зародився в кінці 1960–70-х рр., що дозволяв знайти нові виразні засоби повернення архітектурі якостей метафоричності та символічності. Архітектори-постмодерністи створили багаточисельні проєкти в сучасній архітектурі, яка збагатилась історичними асоціаціями та новими методами мислення, такими як полілог і діалог.

У статті показано, що зародження нових поглядів і концепцій у сфері архітектури у межах 1960-х–1970-х років не було локальною трансформацією в професії, але відбувалося на тлі глобальних змін загальної культурної ситуації та когнітивного повороту в науці, які створили нову загальнометодологічну основу уявлень.

Метод історико-генетичного дослідження дозволили вивчити в двох основних станах: еволюційному (діахронія) та структурному (синхронія). Такий метод дослідження дозволить збудувати системне уявлення про архітектуру постмодернізму та порівняти її параметри на різних етапах еволюції. А композиційний і семіотичний аналіз дозволить виявити зміни в семантиці, методах та прийомах в роботах американських і європейських архітекторів.

Показано, що залежно від особистих уподобань різні архітектори в своїх теоретичних роботах і творчій практиці по-різному співвідносять область вираження (композицію) і область змісту (конвенціональний набір значень).

Визначено, що системний розгляд архітектурної практики 60-х–70-х років XX століття крізь призму структурної лінгвістики та семіотики, проведений Ч. Дженксом, дав поштовх для її осмислення як цілісного явища культури, проте не стало універсальною методологічною основою для побудови загальної архітектурної теорії та практики постмодернізму.

Ключові слова: постмодернізм, традиція, архітектурна теорія, семантика, синтактика ордерна система.

Novak Nataliia, Martynenko Anna. PREDECESSORS AND LEADERS OF THE POSTMODERNIST MOVEMENT (R. VENTURI, C. JENKS, R. BOFILL, M. GRAVES, ETC.)

The purpose of the article is the concepts of the leading masters of the postmodern movement. The article focuses on the study of the formation of postmodernism, which is associated with the work of a new generation of American architects of the late 1960s–1970s. The leaders of the postmodern movement opened the way for new creative searches and methods. A characteristic feature of the architecture of postmodernism of the last third of the twentieth

century was the emergence of new imagery, a variety of authorial techniques and styles, and the search for new compositions, forms, and spatial solutions. Despite the difference in interpretations, the basis of creativity was the dialogical artistic method, which originated in the late 1960s–70s, which allowed finding new expressive means of returning the qualities of metaphor and symbolism to architecture. Postmodernist architects created numerous projects in modern architecture, which was enriched with historical associations and new methods of thinking, such as polylogue and dialogue.

The article shows that the emergence of new views and concepts in the field of architecture in the 1960s–1970s was not a local transformation in the profession, but took place against the background of global changes in the general cultural situation and a cognitive turn in science, which created a new general methodological basis for ideas.

The method of historical-genetic research allowed us to study it in two main states: evolutionary (diachrony) and structural (synchrony). This method of research will allow us to build a systemic understanding of the architecture of postmodernism and compare its parameters at different stages of evolution. And compositional and semiotic analysis will allow us to identify changes in semantics, methods and techniques in the works of American and European architects.

It is shown that, depending on personal preferences, different architects in their theoretical works and creative practice relate the area of expression (composition) and the area of content (conventional set of meanings) in different ways.

It is determined that the systematic consideration of architectural practice of the 60s–70s of the twentieth century through the prism of structural linguistics and semiotics, conducted by C. Jenks, gave impetus to its understanding as a holistic phenomenon of culture, but did not become a universal methodological basis for building a general architectural theory and practice of postmodernism.

Key words: postmodernism, tradition, architectural theory, semantics, syntax, order system.

Вступ. В останні десятиліття у зв'язку з ускладненням і зміною характеру проектних завдань архітектурна теорія і педагогіка все більше уваги приділяють осмисленню процесів вдосконалення композиційної майстерності. Предметом аналізу стають різні техніки і методики композиційної діяльності та власне процес створення художнього твору. Однак сучасна архітектурна теорія поки приблизно і вкрай схематично може описати процес художньої творчості і особливо композиційної роботи архітектора. Він важко вловим, і як пісок просипається крізь пальці, так і наша пам'ять зберігає образи і описи пам'яток, проєктів, ескізів, але не течію творчого процесу. А по суті саме організації творчого процесу та композиційній діяльності і потрібно навчати студента-архітектора.

Інтерес до композиційної педагогіки обумовлений дуже складними змінами, що відбуваються в архітектурній професії на зламі двох тисячоліть. Сформована кінцю ХХ століття у вітчизняній архітектурній педагогіці консервативна система навчання, в якій студента вчать «кінцевому знанню», що фіксує в свідомості обмежений набір знань і навичок та їх відповідність певним практичним завданням не відповідає необхідності вирішення нетрадиційних або неординарних

завдань, що зараз виникають. Аналіз ситуації показує, що акцент у підготовці майбутнього фахівця повинен бути перенесений на формування системи мислення, націленої на саморозвиток. Мета навчання сучасного архітектора повинна бути такою.

Задля досягнення цієї мети вирішальну роль може зіграти перебудова базових для архітектурної спеціальності навчальних дисциплін, таких як архітектурне проектування, історія професії і архітектурна композиція. Сучасна теоретико-діяльнісна методологія дозволяє розробляти методики і здійснювати перехід до безперервної практичної підготовки студентів, зокрема, і композиційної.

Матеріали та метод. Еволюція архітектури останньої третини ХХ століття проходила на фоні напруженої полеміки, і виділити можна певну послідовність етапних моментів, що дозволяють простежити динаміку розвитку архітектури у часі.

Криза раціоналістичної архітектури у 1960-х р. призвела до того, що архітектори почали шукати нові прийоми та техніки художніх мов для вираження своїх ідей. Усе це сприяло виникненню цілої низки альтернативних концепцій, таких як бруталізм, регіоналізм, хай-тек, структуралізм тощо, серед яких почали формуватися думки про такі

методи ліквідації недоліків, як повернення до власних історичних коренів і започаткування розвитку своєї професійної мови.

Поява архітектури постмодернізму доволі часто пояснюється як «протестуюча». Ч. Дженкс наводить аналіз появи терміна «постмодернізм» і прямо говорить про те, що він сам вперше його використав у 1975 р. [1, 2].

Серед численних архітектурних течій необхідно виділити постмодернізм як напрям, який поставив за мету розвиток мови архітектури шляхом звернення до культурної спадщини. Т. о. вони створюють новий предмет проектної діяльності – «архітектурно-мистецький текст», який архітектор має донести до замовників і споживачів. Це призвело до виявлення змісту та змісту архітектурного твору, розробки семантики об'єкта. Архітектори стали користуватися такими прийомами як діалог, метафора, цитата, монтаж (Р. Вентурі, Р. Стерн, К. Скарпа, Ч. Вандехов, Ч. Мур, М. Грейвс, Т. Фарелл, Д. Стірлінг, Х. Холляйн, Р. Бофілл, М. Нуньєс-Яновський, О. М. Унгерс, Р. і Л. Кріе, Д. Оутрам і ін.). Із розвитком історико-асоціативного типу мислення в проектах стали з'являтися образи з історичними посиланнями. У трансформованих ордерних деталях-знаках зашифрований новий соціальний або функціональний зміст твору.

Системний ракурс дослідження полягає в тому, що творчість архітекторів-постмодерністів розглядається не в формальному, а саме в дієвому аспекті. Діяльність постмодерністів, як система, містить специфічні професійні поняття, уявлення, методи, прийоми та засоби, зокрема й розумові та мовні, якими архітектор оперує.

Головною характеристикою постмодерністських будівель стала інтертекстуальність – специфічна властивість будь-якого постмодерністського твору, яка навмисно підкреслює його зв'язок із безмежним архітектурним і культурним контекстом. Головними виразними засобами та прийомами цього методу, як зазначає І. А. Добріцина, стають постмодерністська метафора, парадокс, іронія, подвійне кодування, дискретний колаж, цитування, пастіш, палімпсест, інверсія, символізм, контекстуалізм, а також використання

знаків, які спрямовують до історичної пам'яті, усілякі змішування та перетворення історичного, регіонального та сучасного досвіду архітектури, театральність, орнаменталізм.

Концепції провідних майстрів цієї течії (Р. Вентурі, Р. Стерн, А. Россі, Р. Бофілл та ін.) розширили семантику та синтактику ордерної системи шляхом її переосмислення у сучасних архітектурних формах [3].

Також важливо відзначити, що самі постмодерністи робили спроби класифікації власних методів роботи та проектних підходів. Так, Р. Стерн розробив власну класифікацію уявлень про класицизм у сучасній архітектурі [3]. Він виділив: «Ironic Classicism» (Р. Вентурі та М. Грейвс), «Latent Classicism» (Л. Боз, К. Роше), «Fundamentalist Classicism» (А. Россі, Д. Порфіріос), «Canonic Classicism» (К. Террі, Г. Гоббі), «Modern Traditionalism» (Т. Бієб, С. Тігерман). Його творчий метод заснований на інтерпретації ордерних мотивів, залучення до проектування історичних асоціацій і алюзій, контекстуалізма, симбіозу ордерної класики і сучасних конструкцій кінця ХХ століття, інтерпретації ордерних елементів разом з місцевими матеріалами та формами, реабілітації орнаментальності та функціонального декору на фасадах будівель.

Внесок Р. Стерна в реабілітацію історичних тем у архітектурі, після кількох десятиліть відкидання його модернізмом, величезний. До того ж він вплинув і на подальший розвиток і еволюцію ордерної мови. Його концепції, відображені в теорії та на практиці, переносять проблему взаємодії історії та сучасної архітектури на рівень діалектики ордерних форм і змісту.

У книзі «Архітектура міста» А. Россі актуалізував увагу до історичної пам'яті та колективної пам'яті міста. Він стверджував, що всі міста пам'ятають своє минуле, яке відображується в пам'ятках архітектури. Досліджуючи минуле, він відокремлює фундаментальні «позачасові одиниці» у вигляді пам'ятників архітектури, як морфологічну основу пам'яті європейських міст.

Так, Р. Вентурі в 1966 р. опублікував програмну працю «Складність та протиріччя в архітектурі», де проголошував основні

засади «нового руху». Р. Вентурі та Р. Стерн схожі у своїх поглядах на використання класичної традиції, вони однаково виділяють і композицію та конвенційні значення елементів [4]. У своїй архітектурній практиці вони реалізують свої теоретичні погляди шляхом узагальнення та стилізації традиційних знакових форм. Тут також слід зазначити теоретичні праці іспанського архітектора Рікардо Бофілла («Пространства для жизни», 1989; «Архитектура городов», 1995), Альдо Россі («Архитектура города», 1984), Освальда Унгерса («Диалектический город», 1997), Леона Кріє («Архитектура: выбор или судьба», 1998; «Архитектура общества», 2009) [4] та інших. Найбільш комплексний підхід до дослідження постмодернізму в архітектурі представляють праці дизайнера та теоретика архітектури Чарльза Дженкса, який пояснив постмодернізм як програму.

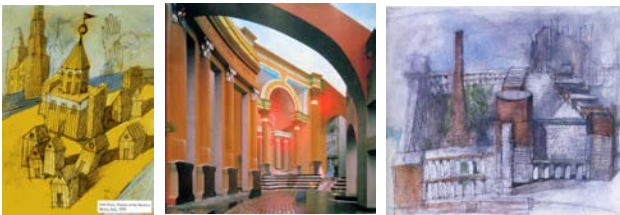

Рис. 1. Роботи А. Россі

Р. Вентурі проголошував основні принципи «нового руху» [5]. Він один з перших почав розробляти лінію нового історизму, яка спиралася на іронічні натяжки та відправки до різних джерел цитування. Він, а згодом і Ейзенман висловлять у своїх роботах концепцію заміни модерністських композиційних прийомів.

У роботах М. Грейвза історизм насичений метафорами, він вибирав із класицизму характерні ознаки, «він ніколи не репродукував класицизм, а намагався вибрати з нього характерні ознаки і елементів в кубістичному колажі» [5, с. 22]. Його архітектурна мова спиралася на творчість Леду, Мікеле Санмікеле.

Розгляд та аналіз творів Р. Бофілла дозволяє виділити основні композиційні прийоми: багатошарові ордерні композиції; гра із контрастними масштабами; монументальність; використання знаків, кодів та історичних посилок; інтерпретації класичних

архітектурних елементів та стандартизація їх; використання архетипів; трансформація ордерних форм шляхом виділення великого ордера; перебільшення пропорцій колон; присвоєння житлової функції дисфункційним елементам – колони, арки; перекличка з прийомами класицизму – дзеркальна симетрія, симетрія обертання, трансляція, подоба та сітчасті орнаменти тощо [6]. У містобудівних ансамблях Р. Бофілла та його групи Taller de Arquitectura ордерна мова інтерпретується в системі індустріального домобудівництва. З метою подолання буденності житлових районів і досягнення величі, Р. Бофілл використовує виразні засоби ордерної системи. Він пише: «Якщо я сьогодні ризикую, то лише тому, що вважаю, що мені вдалося розробити свою власну систему, міцно прив'язану з пам'яттю й історією, яка дозволяє мені застосовувати деякі з сучасних досягнень» [7, с. 99]. Однак попри схожість художніх образів цього ансамблю з класицистичними прототипами, семантика нового ордера кардинально змінюється [8].

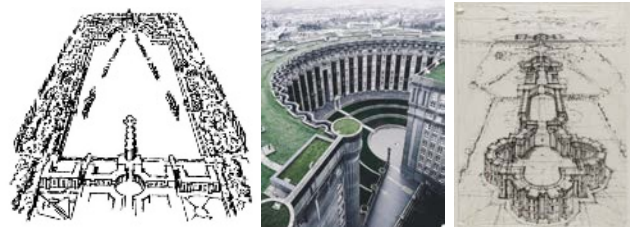

Рис. 2. Роботи Р. Бофілла

Результати. Підсумовуючи вищенаведене слід зазначити, що лідери постмодерністського руху по-різному трактували ідеї та образи архітектурних стилів минулого. Історія для них поставала у ролі енциклопедії, із якої вони черпали ідеї для нових архітектурних проектів, що ґрунтувалися на знаках і символах традиційної класичної системи. Отже, повернення до такого методу як діалог з історичними архітектурними епохами дозволяє зробити архітектурну мову різноманітною, асоціативною.

Аналіз концепцій і теорій архітектурного постмодернізму показав, що попри відмінність підходів, загальними моментами під час

звернення до ордерної традиції в другій половині XX – початку XXI століть були: бажання розвивати мову архітектури шляхом звернення до історичної спадщини; прагнення до розвитку проектних методів і бажання створити більш гуманне та символічне предметно-просторове міське середовище.

Саме ці ознаки дозволили надалі розглядати «архітектурний постмодернізм» як єдиний напрямок.

Висновки. На підсумок підкреслимо, що Постмодернізм в архітектурі охопив багато

інтерпретацій і течій, де по-різному зміщувався фокус розгляду історії, семантики, кодування, цитування. Історія для архітекторів постмодерністів стала джерелом рефлексії та асоціативних перетворень для створення нових архітектурних проектів. Сучасні ідеї та змісти були переосмислені через синтез класичних форм разом із сучасними матеріалами та технологіями, що дозволило відкрити новий етап розвитку ордерної логіки та композиції в рамках постмодерністського руху.

Література:

1. Jencks C. *Iconic Buildings: The Power of Enigma*. London: Frances Lincoln, 2005. P. 192.
2. Jencks C. *Critical Modernism. Where is Post-modernism Going*. Chichester : John Wiley & Sons Ltd, 2007. P. 240.
3. Stern R., Davidson C. *Architecture on the Edge of Postmodernism : Collected Essays, 1964-1988*. New Haven.: Yale University Press, 2009. P. 216
4. Krier L. *The Architecture of Community*. Washington : Island Press, 2009. P. 459.
5. Venturi R. *Complexity and contradictions in architecture*. New York : Museum of Modern Art, 1966. P. 136.
6. Черкес Б.С., Лінда С.М. Архітектура сучасності. Остання третина XX-початок XXI століть. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2010. С. 380
7. Новак Н. В. Інтерпретації ордерної мови в архітектурі постмодернізму : дис. ... кандидата архітектури : 18.00.01. Харків, 2019. 273 с.
8. Ricardo Bofill: *Visions of Architecture*, editors Gestalten, Ricardo Bofill, Pablo Bofill, Berlin: Die Gestalten Verlag, 2019. P. 300.
9. Ремізова О. І., Новак Н. В. Семантика ордерної мови в архітектурі постмодернізму другої половини XX – початку XXI століття. *Науковий вісник будівництва, ХНУБА*. 2019, т. 98, № 4, С. 137–147. URL: https://vestnik-construction.com.ua/images/pdf/4_98_2019/23.pdf

References:

1. Jencks, C. (2005). *Iconic Buildings: The Power of Enigma*. London: Frances Lincoln.
2. Jencks, C. (2007). *Critical Modernism. Where is Post-modernism Going*. Chichester: John Wiley & Sons Ltd.
3. Stern, R., & Davidson, C. (2009). *Architecture on the Edge of Postmodernism : Collected Essays, 1964-1988*. New Haven.: Yale University Press.
4. Krier, L. (2009). *The Architecture of Community*. Washington: Island Press.
5. Venturi, R. (1966). *Complexity and contradictions in architecture*. New York: Museum of Modern Art.
6. Cherkes, B.S., & Linda, S.M. (2010). *Arkhitektura suchasnosti. Ostannya tretyna XX-pochatok XXI stolit* [Architecture of Modernity: The Last Third of the 20th – Early 21st Century]. Lviv, Vydavnytstvo Lvivsk.politekhniky [in Ukrainian].
7. Novak, N. V. (2019). *Interpretatsiya ordernogo dvizheniya v postmodernistskoy arkhitekture* [Interpretations of the language of orders in postmodern architecture]. *Candidate's thesis*. Kharkiv [in Ukrainian].
8. Gestalten, Ricardo Bofill, Pablo Bofill (Eds.). (2019). *Ricardo Bofill: Visions of Architecture*. Berlin: Die Gestalten Verlag.
9. Remizova, O. I., & Novak, N. V. (2019). *Semantika ordernogo yazyka v arkhitekture postmodernizma vtoroy poloviny XX – nachala XXI veka* [The semantics of the language of orders in postmodern architecture of the second half of the 20th – early 21st century]. *Naukovyy vistnik budivnytstva*, 4, 137–147. Retrieved from https://vestnik-construction.com.ua/images/pdf/4_98_2019/23.pdf [in Ukrainian].

Стаття надійшла: 21.06.2025

Прийнято: 09.07.2025

Опубліковано: 06.10.2025